

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Журнал “Право України” постійно надає своє шпальти для дослідження правових аспектів національно-визвольної війни України проти Російської Федерації (далі – РФ) – окремих статей і цілих підбірок¹. Цього року проблематиці притягнення до відповідальності Росії, її вищого політичного і військового керівництва та виконавців воєнних злочинів було присвячено три номери журналу.

Серед труднощів, з якими стикається дослідження цієї проблематики, на мою думку, – відсутність у міжнародному праві кодифікованих актів обов’язкового характеру щодо відповідальності держав. Друга проблема – складність, неоднозначність, багатофакторність, мінливість інтересів і волі держав у питанні розроблення та ухвалення таких актів. Третя проблема – несправедлива структура органів (та їх повноважень) Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН). Четверта, глибинна проблема – принципові відмінності у розумінні природи і меж права загалом і міжнародного права зокрема в європейському, англо-американському та “не-західному” світі – і ця проблема обумовлює всі попередні. Звичайно, є не менш важливі інші проблеми і труднощі.

Всі вони разом демонструють збереження несамодостатності міжнародного права, яке саме через свою міжнародну природу не може стати (і на жаль, і на щастя) наднаціональним, “над-народним”. Зрештою, світова картина права і модерну, і постмодерну була і залишається державоцентричною, а в цих умовах міжнародне право визначається не лише логікою розвитку норм та інститутів, а й компромісом держав щодо обсягу і змісту його норм та їх застосування.

Але поширений скепсис багатьох учених і громадськості щодо перспектив вирішення завдань припинення російської агресії, відновлення територіальної цілісності України, відшкодування завданої шкоди, притягнення до відповідальності вищого політичного і військового керівництва Росії та виконавців воєнних злочинів на основі норм міжнародного права нічим не виправданій. Так, неможливо нічим замінити військові операції, а також політичні й економічні заходи. Але остаточне вирішення наших завдань може бути лише правовим і буде засноване насамперед на нормах міжнародного права.

У результатах досліджень українських і зарубіжних юристів, уміщених у трьох номерах видання, представлене осмислення загальних питань відповідальності Росії та її громадян; характеру й особливостей окремих злочинів, скоєних під час російської агресії проти України, та їх розслідування; форм і засобів притягнення до відповідальності за них.

¹ Три роки тому журнал “Право України” присвятив свої номери темам “Міжнародне право в умовах міжнародного збройного конфлікту та окупації” (№ 11/2020) та “Міжнародно-правові аспекти відновлення територіальної цілісності України” (№ 12/2020). Честь виступити ініціатором і координатором обох номерів випала автору цих рядків.

Зокрема, С. Саяпін (“Три погляди на відповідальність за війну Росії проти України”, № 2/2024) розглянув перебіг і потенціал розгляду відповідальності Росії та індивідуальної кримінальної відповідальності її громадян у міжнародних судових установах (судові процеси між Україною та Росією у Міжнародному суді ООН, роль Міжнародного кримінального суду в судовому переслідуванні осіб за воєнні злочини, запропонований спеціальний трибунал щодо агресії Російської Федерації проти України). Р. Атаджанов (RUSTAM ATADJANOV, “INDIVIDUAL CRIMINAL RESPONSIBILITY OF THE RUSSIAN STATE REPRESENTATIVES FOR THEIR WAR CRIMES AND CRIMES AGAINST HUMANITY IN UKRAINE”, № 2/2024) запропонував шляхи притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності представників Росії за вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності в Україні на основі аналізу міжнародних правових інструментів, судової практики та деяких міжнародних справ щодо кожного з таких злочинів.

Найбільшу кількість досліджень у цій підбірці присвячено характеру й особливостям окремих злочинів, вчинених під час російської агресії проти України, та питанням їх розслідування. Зокрема, статті М. Буроменського і В. Гутника (“Ідентифікація та покарання злочину геноциду, вчиненого Росією в агресивній війні проти України з 2014 р.”, № 2/2024), Б. Бабіна і О. Позняка (“Імплементация категории геноцида у современную правовую систему Украины”, № 1/2024) присвячено ідентифікації та покаранню злочину геноциду, вчиненого Росією під час агресивної війни проти України. Виокремлюються широкий і вузький підходи до ідентифікації геноциду в міжнародній та національній теорії та практиці, обґрунтовується формування національної судової практики на основі широкого підходу, заснованого на покаранні геноцидального наміру як завершеного злочину, пропонуються засади алгоритмів розслідування геноциду та відповідної міжнародної співпраці, перспективи відображення у національній судовій практиці актів міжнародного права та законодавства України, притягнення до відповідальності не лише організаторів і виконавців, а й співучасників злочину геноциду. Методи документування фактів порушення прав військовополонених, і зокрема катування, жорстокого та нелюдського поводження, було розглянуто у дослідженні В. Тарасюка (“Щодо документування порушення прав військовополонених”, № 3/2024).

Питання відповідальності Росії за організацію міжнародних злочинних організацій, таких як “Група Вагнера” дослідив А. Чвалюк (“Перспективи міжнародної відповідальності за консолідацію міжнародної злочинної організації в державну збройну структуру”, № 1/2024). Автор встановив механізми застосування міжнародної відповідальності за консолідацію міжнародної злочинної організації в державну збройну структуру, коло суб’єктів, що мають нести цю відповідальність, кваліфікував відповідні злочини відповідно до норм міжнародного права, запропонував судовий орган, уповноважений розглядати такі справи. А міжнародно-правова відповідальність за кібертероризм стала предметом дослідження Л. Невари (“Міжнародно-правова відповідальність за кібератаки під час збройного конфлікту кризь призму міжна-

родного гуманітарного права”, № 3/2024). Автор розглядає кібератаки як акт війни, до якого застосовні принципи міжнародного гуманітарного права, а також пропозицію розширення застосування Римського статуту Міжнародного кримінального суду на кіберпростір.

О. Плотников (“Відповідальність держави-окупанта за екоцид на окупованих територіях за законодавством України та міжнародним правом”, № 3/2024) дослідив проблеми притягнення Росії за здійснення екоциду за законодавством України та міжнародним правом. Він виокремив особливості екоциду як особливо тяжкого злочину, що зачіпає функціонування цілих екосистем, і особливості кримінальних проваджень щодо екоциду, порушених в Україні проти громадян Росії, зокрема щодо знищення греблі Каховської гідроелектростанції. Міжнародно-правові аспекти захисту культурних цінностей в умовах російської агресії розглянуто Н. Мельниченко (“Захист культурних цінностей під час війни: український вимір”, № 1/2024).

Дослідження Л. Тимченка, В. Кононенка, У. Коруч (“Участь у формуванні політики пропаганди війни як підстава міжнародно-правової відповідальності”, № 1/2024) присвячено проблемі притягнення до відповідальності громадян Росії за участь у формуванні політики пропаганди війни – зокрема визначенню та особливостям кваліфікації цього злочину, його розумінню як особливого засобу ведення війни, виокремленню підстав міжнародної правової відповідальності пропагандистів.

Ще одну групу статей було присвячено формам і засобам притягнення до відповідальності за злочини, скоєні під час російської агресії проти України. Зокрема, дослідження О. Кресіна (“Правові засади механізму ‘Єднання заради миру’ та його використання в умовах війни Російської Федерації проти України”, № 1/2024) розкриває правові засади механізму “Єднання заради миру” у діяльності Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА ООН) та його використання в умовах війни РФ проти України. Автор доводить, що за допомогою цього механізму ГА ООН легітимно взяла на себе вирішення питань щодо агресії РФ в Україні, хоча й за допомогою більш обмежених, ніж у Раді Безпеки, засобів, а відповідні резолюції ГА ООН, хоч і мають неоднозначний правовий характер, мають за цих умов розглядатися як остаточне рішення найбільш складних і суперечливих питань від імені ООН як організації, а не її окремого органу. Також З. Тропін (“Інституційні механізми перегляду участі/обмеження участі/виключення Російської Федерації з Організації Об’єднаних Націй”, № 1/2024) розглянув можливі механізми перегляду участі, обмеження участі та виключення РФ з ООН.

У дослідженні М. Медведєвої (“Міжнародний компенсаційний механізм як засіб реалізації міжнародно-правової відповідальності Росії за шкоду, завдану внаслідок її збройної агресії проти України”, № 2/2024) розглянуто перспективи створення і використання міжнародного компенсаційного механізму як засобу реалізації міжнародно-правової відповідальності Росії за шкоду, завдану внаслідок її збройної агресії проти України. Суміжною є проблематика статті Н. Камінської (“Міжнародно-правовий режим контрзаходів у формі передачі Україні російських активів: теоретичні й практичні аспекти”, № 3/2024),

присвяченої міжнародно-правовому режиму контрзаходів у формі передачі Україні російських активів. У праці А. Федорової та Г. Христової (“Відшкодування шкоди, завданої життю та здоров’ю осіб унаслідок російської агресії проти України, крізь призму практики Європейського суду з прав людини”, № 3/2024) розглянуто проблему відшкодування шкоди, завданої життю та здоров’ю осіб внаслідок російської агресії, крізь призму практики Європейського суду з прав людини, а також у контексті створення Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, та майбутнього міжнародного компенсаційного механізму. А. Приходько (“Універсальна юрисдикція щодо міжнародних злочинів, вчинених в Україні”, № 2/2024) розглядає перспективи притягнення громадян Росії до відповідальності за міжнародні злочини, скоєні в Україні, у національних судах третіх держав згідно з принципом універсальної юрисдикції.

Я цілком свідомий того, що у цих трьох номерах “Права України” не було розглянуто багатьох ключових проблем у сфері притягнення до відповідальності Росії, її політичного і військового керівництва, організаторів, виконавців, співучасників величезної кількості злочинів, скоєних проти нашої держави і країни, українських громадян та юридичних осіб. Але сподіваюся, що думки, висловлені авторами, сприятимуть нашій Перемозі, відновленню, встановленню справедливості.

*За редакцією
координатора актуальної теми
“Міжнародно-правові механізми притягнення Росії
та її вищого військово-політичного керівництва до відповідальності”,
доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента Міжнародної академії порівняльного права,
керівника Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ОЛЕКСІЯ КРЕСІНА*